

Çağ Tarih-Kültür

Journal of Çağ History-Culture

e-ISSN: 3062-0449, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagtarihkultur>

Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl¹

Alper YILDIZ²

Özet

İslam dünyasında siyaset tartışmaları, Halifelik kavramının ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Ancak, devlet yönetimi ve yönetim adabının öğretilmesi için yazılan siyasetnamelerin, 13. yüzyılın ortalarından itibaren kaleme alındığı görülmektedir. İslam siyaset felsefesi, Yunan, Fars ve Hint gibi medeniyetlerin etkisiyle şekillenmiştir. Türkler arasında siyasetname geleneği de İran ve Arap kültürlerinin etkisiyle gelişmiştir. Türklerin ilk siyasetname örneği olan Kutadgu Bilig, 1069 yılında Karahanlı hükümdarına sunulmuştur. Nizamü'l-Mülk tarafından yazılan Siyasetnâme de Türk siyaset tarihi açısından en önemli eserlerden birisidir. Dr. Şirvan Kalsın tarafından incelenen Miftahu'l-Adl isimli eser de değerli bir siyasetname örneği olarak kabul edilmektedir. Miftahu'l-Adl'in yazıldığı yer ve tarih tam olarak bilinmemekle birlikte, dil özellikleri açısından incelendiğinde Harezmi Türkçesinin karakteristik özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Bu tanıtım yazısında Dr. Şirvan Kalsın tarafından yayımlanan Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl adlı eser hakkında bilgi verilerek bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Makale Bilgisi

Kitap İncelemesi
Geliş: 10/06/2024
Kabul: 01/07/2024

Anahtar Kelimeler

Miftahu'l-Adl,
siyasetname, adalet
kavramı

¹ Tanıtımı yapılan kitabın künyesi: KALSIN, Şirvan, *Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, ss. 404, ISBN: 978-605-344-467-1

² Arş. Gör., Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Mersin, TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-5788-9558

Books of Government from Aristotle to Nizam al-Mulk and an Example of a Book of Government: Miftahu'l-Adl³

Abstract

Political discussions in the Islamic world began with the emergence of the Caliphate concept. However, the tradition of writing books of government, aimed at teaching state governance and administrative etiquette, started in the mid-13th century. Islamic political philosophy was shaped by the influences of civilizations such as Greek, Persian, and Indian. The tradition of books of government among the Turks also developed under the influence of Persian and Arab cultures. The first Turkish example of a books of government, *Kutadgu Bilig*, was presented to the Karakhanid ruler in 1069. The *Siyasetnâme* written by Nizam al-Mulk is also one of the most significant works in Turkish political history. The work *Miftahu'l-Adl*, examined by Dr. Şirvan Kalsın, is also considered a valuable example of a books of government. Although the exact date and place of writing of *Miftahu'l-Adl* are unknown, its linguistic features reflect the characteristic traits of Khwarezm Turkish. In this introduction, the book "Books of Government from Aristotle to Nizam al-Mulk and an Example of a Book of Government: *Miftahu'l-Adl*" published by Dr. Şirvan Kalsın will be presented to the academic world.

Keywords

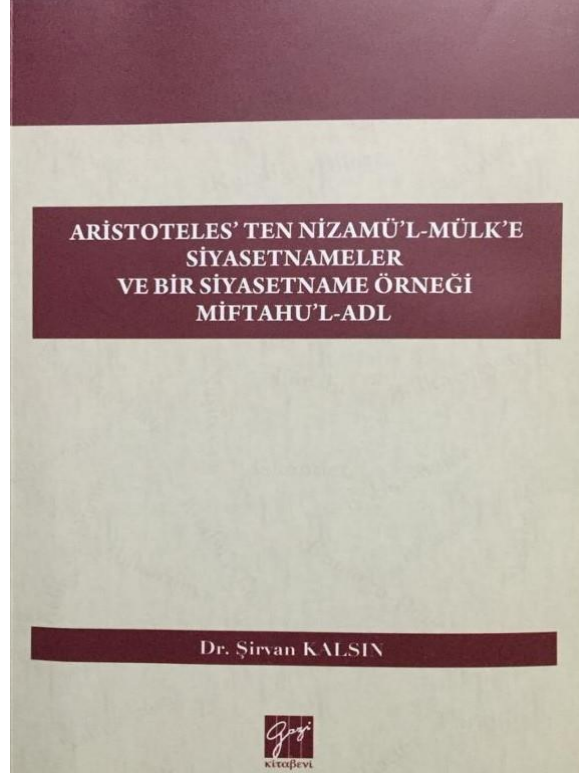
Miftahu'l-Adl, book of government, concept of justice

³ Here is the bibliographic information of the book being introduced: KALSIN, Şirvan, *Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, pp. 404, ISBN: 978-605-344-467-1

Giriş

İslam dünyasında siyaset tartışmaları Halifelik kavramının ortaya çıkması ile çok eski devirlerde başlamasına rağmen devlet yönetimi ve devlet adabının öğretilmesi amacıyla yazılan siyasetname yazma geleneği VIII. yüzyılın ortalarından itibaren İbnü'l-Mukaffa ve diğer araştırmacıların telif ve tercüme eserler ortaya koyması ile başlamıştır. İslam siyaset felsefesinin oluşmasında İslam'dan önceki Yunan, Fars, Hint gibi köklü medeniyetlerin etkisi, bilgi birikimi ve kültürler arası etkileşimi son derece önemli olmuştur. Bu durum İslam'da görülen siyaset anlayışında Yunan ve İran etkisi olmak üzere iki önemli görüşün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴ Doğu dünyasında İran kültürü ile başlayan siyasetname yazma geleneği Arap kültürüne de etki etmiştir. Türklerin İslam felsefi kaynaklı siyasetnamelerle tanışması ise Fars ve Arap kültürleri ile etkileşimi sonucu gerçekleşmiştir. Bu kültürler tarafından yazılan siyasetnameler Türkleri de etkilemiş ve çok sayıda eser defalarca dilimize çevrilmiştir. Türk dili ve kültürü açısından çok önemli bir yere sahip olan *Kutadgu Bilig* adlı çalışma ilk Türkçe siyasetname örneği olarak 1069 yılında Karahanlı hükümdarına sunulmuştur. Takip eden yıllarda bu türde pek çok eserin yazıldığı bilinmektedir. Türkçe yazılmamasına rağmen Nizamü'l-Mülk tarafından kaleme alınan siyasetname, bu alanın önemli örnekleri arasında gösterilmektedir.⁵ Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi ağızları gibi alanlarda çeşitli çalışmaları olan Kalsın'ın ortaya koyduğu *Miftahü'l-Adl* isimli eser de önemli bir siyasetname örneği olarak görülmektedir.

Agah Sırrı'nın Türkçe yazılmış siyasetnameler arasında değerlendirdiği *Miftahü'l-Adl*, içindeki bölümler bakımından da bir siyasetname örneği olduğunu kanıtlamaktadır. Eserin ne zaman ve nerede yazıldığı tam olarak belli değildir. Tek nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Kitaplığı, Agah Sırrı Levend Bölümü, 5 numaralı alanda kayıtlı olan eserin başka bir nüshasının olup olmadığı hakkında şu an için yeterli bilgiye sahip değiliz. 117 varaktan oluşan çalışmanın ilk sayfasında 11, diğer bütün sayfalarında ise 13 satır bulunmaktadır. Eser, talik yazının nestalik çeşidiyle yazılmıştır. Eser üzerindeki bir diğer önemli nokta ise Türkçenin hangi dönemine ait olduğuyla ilgilidir. Caferoğlu bu eseri karışık dilli eserlerden biri olarak değerlendirirken, Dilaçar ve Eckmann Harezmi Türkçesi, Levend Çağatay Türkçesi, Heyet ise Hakaniye Türkçesi eserleri içinde ele almışlardır. Kalsın'a göre ise eser yer

⁴ Şirvan Kalsın, *Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahü'l-Adl*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s. 2-3.

⁵ Kalsın, a.g.e., s. 12-15.

yer Çağatay Türkçesi özellikleri gösterse de ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından Harezmi Türkçesinin karakteristik özelliklerini barındırmaktadır. Aynı zamanda eserin konusu üzerinde “siyasetname veya fıkıh kitabı” olması gibi bazı tartışmalar da mevcuttur.⁶

Eser, 15 babdan oluşmaktadır. İkinci ve üçüncü sayfalarda eserin konuları hakkında bilgiler verilmiştir:

Evvel Birinci Bāb: ‘Ālimlerniñ Beyānın Kılur

Ēkinci Bāb: ‘Ādil Sulṭānlarnın Beyānın Kılur

Üçünci Bāb: Zālimleriñ Beyānın Kılur

Törtünci Bāb: Sulṭānlarga Muṭī‘ Bolmaqlıknıñ Beyānın Kılur

Bēşinci Bāb: Sulṭānlar Vezirler Birle Meşveret Kılmağ Beyānın Kılur

Altıncı Bāb: Hüküm Kılmaqlık Beyānın Kılur

Yétinci Bāb: Da‘vāniñ Beyānın Kılur

Sekizinci Bāb: Ant İçmeklikniñ Beyānın Kılur

Toğuzuncı Bāb: Oğrılıknıñ Beyānın Kılur

Onıncı Bāb: Zinā Ḥaddiniñ Beyānın Kılur

On Birinci Bāb: Kazf ḥaddiniñ Beyānın Kılur

On Ēkinci Bāb: Şürb ḥaddiniñ Beyānın Kılur

On Üçüncü Bāb: Ta‘zīr Kılmağniñ Beyānın Kılur

On Dörtüncü Bāb: Ġazāt Kılmağniñ Beyānın Kılur

On Bēşinci Bāb: Şayd Kılmağniñ Beyānın Kılur

Kalsın’ın Agah Sırrı Levend’den aktardığına göre örnek bir siyasetnamede belli başlı konuların bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda yukarıda belirtilen babların içeriği ile Levend’in belirttiği konular birebir örtüşmektedir.

Eserin yazımı oldukça karışıktır. Bazı kelimelerin noktaları yazılmış bazılarının ise yazılmamıştır. Böylece noktalama işaretlerinin yazımında düzensizlik olduğu söylenebilir. Örneğin *kēl-* fiili bazen كیل yazılmış bazen de noktası konulmadan yazılmıştır. Türkçe kökenli kelimelerde *ünlülerin* yazımında da tutarlılık yoktur. Aynı kelime bile bazen ünlülü bazen ünlüsüz yazılmıştır: بارچا ~ برچا “barça”; قات ~ قت “kat”. Bazen Arapça kelimelerde uzun ünlüler gösterilmemiş: مزاج كير “mizāc-gīr”; bazen de kısa ünlüler bile yazılmıştır: عاقل “āqil”. Harekesiz metinlerde de herhangi bir kural gözetilmemiştir. Bazıları tamamen harekeli bazıları da kısmen harekeli yazılmıştır: اول, أحوال.⁷

Araştırmacı yazımda görülen ikili kullanımlar açısından eserin karakteristik bir Harezmi Türkçesi eseri olduğunu düşünmektedir. Bu konuya örnek olarak *e*’nin yazımı verilmiştir. Diğer Harezmi Türkçesi metinlerinde görüldüğü gibi *e*’nin yazımı *Miftahü’l-Adl*’de de karışıktır. Hatta aynı satırda bile farklı yazıldığı görülmektedir: “ev”: او (102/12), ايو (89/1); “men”: من (37/2), ميني

⁶ Kalsın, a.g.e., s. 18-19.

⁷ Kalsın, a.g.e., s. 21.

(37/5); “ne”: نه (29/12, 89/8), نى (15/3, 31/4). *η* sesi نك (n+g) ile gösterilmiş; ç sesinin yazımı karışık; w sesi ise çok yaygın kullanılmamıştır.⁸

Miftahü'l-Adl, diğer Harezmi Türkçesi eserleriyle kıyaslandığında onlara benzer oranda zengin bir söz varlığına sahiptir diyebiliriz. Bunun en önemli nedeni ise yazarın metni Türkçeleştirme çabasından kaynaklanmaktadır. Yazar metinde Arapça ve Farsça kavramı verdikten sonra çoğu zaman “yani” diyerek Türkçe açıklamasını da yapmıştır. Böylece eserde bazı kelimelerin Türkçe-Arapça-Farsça şekilleri verilerek tekdüze bir anlatımdan kaçınılmıştır: *ékinci-sāni*; *burun-evvel*; *‘ālem-dünyā-cihān vb.*⁹

Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahü'l-Adl isimli eser; *İnceleme* (s. 1-41), *Metin* (s. 43-131), *Dizin* (s. 132-282) ve *Tıpkıbasım* (s. 287-404) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

İnceleme bölümü üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. İlk başlık altında *siyaset*, *siyasetname*, *çeşitli kültürlerdeki karşılığı* (*Yunan, Hint, Fars, Arap gibi*), *siyasetname türleri* gibi konular ele alınmıştır. İlk bölümde yer alan başlıklar şu şekildedir: 1.1. *Siyaset Kelimesinin Etimolojik Kökeni ve İslamî Siyaset*; 1.2. *İslam Siyaset Felsefesinin Oluşumunda Etkili Olan Kültürler ve Siyasetname Yazma Geleneği*; 1.3. *Yunan Kültürü* (1.3.1. *Platon'un Siyaset Felsefesi*, 1.3.2. *Aristo'nun Siyaset Felsefesi*) 1.4. *Fars Kültürü*; 1.5. *Hint Kültürü*; 1.6. *Arap Kültürü* (1.6.1. *Farabi'nin Siyaset Felsefesi*); 1.7. *Siyasetnameler ve Siyasetname Türleri*; 1.8. *Türkçe Siyasetnameler*; 1.9. *Siyasetnamelerin Konusu*. İkinci bölümde *Miftahü'l-Adl*'in tanıtımı, yazarı, yazıldığı yer, tarih, içeriği ve üzerinde yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde de çalışmanın *dil özellikleri* geniş bir sınıflandırmayla incelenmiştir: 3.1. *Yazım*; 3.2. *Ses Bilgisi* (*Ünlüler; türeme, düşme, değişme vb.*; *Ünsüzler; değişme, uyum, düşme, ikizleşme, göçüşme vb.*); 3.3. *Biçim Bilgisi*; *isimler-isim çekimi, iyelik ekleri, durum ekleri, zamirler, sıfatlar, zarflar, edatlar, fiiller-fiil çekimi, ek-fiil, birleşik fiil, fiilimsiler*; 3.4. *Söz varlığı*.

Yazar, metin bölümünde eserin çeviri yazısını yapmış, gerekli gördüğü yerlere dipnotlarla çeşitli açıklamalar ve düzeltmeler eklemiştir. Örneğin; “... *‘ādil sulţanlarını birge uçmağğa kigürgey...*” ifadesinde metinde *uçmaç* yazılmıştır fakat yazar bunu *uçmağ* olarak düzeltmiştir. Yine “... *‘ālimler eşittiler, barçaları secdege yargaylar, ayğaylar...*” cümlesinde *yargaylar* ifadesi *barğaylar olmalı* şeklinde dipnotta belirtilmiştir.

Dizin bölümü kendi içinde *gramatikal dizin* ve *özel adlar dizini* olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu bölümde kelimelerin öncelikle kökeni verilmiş, ardından anlamları açıklanarak metin içindeki yerleri belirtilmiştir. Madde başlarının alt maddelerinde tüm dizinsel birimler de sayfa numaralarıyla birlikte gösterilmiştir. Eserin *gramatikal dizin* bölümünden bir örnek:

Gramatikal Dizin	<i>b. +ları 0225/12</i>
bāğ <F. <i>Bağ, büyük bahçe</i>	<i>b. turur 020/08</i>
<i>b. 019/02, 019/13, 020/08</i>	bağla- bağlamak
<i>b. +ı turur 020/03</i>	<i>b. -dılar 0113/06</i>
<i>b. kopar- 0140/04</i>	<i>b. -η 0144/12, 0144/13</i>

⁸ Kalsın, a.g.e., s. 21-22.

⁹ Kalsın, a.g.e., s. 41-42.

b. -sunlar 0113/02

cüft <F. çift, ikili, eş

c. + üm 0172/10

ês- esmek

é. -gey -men 084/09

é. -gil 080/08, 080/09

é. -er bol- 080/06, 082/09

ķaz- kazmak

ķ. a başla- 019/05

ķ. a turur 0102/13

ķ. -ar- men 0103/02

Eserde yer alan özel adlar dizininden bir örnek:

Özel Adlar Dizini

'Acem Fars, Acem.

S. 033/02, 033/04, 033/09, 033/10,
035/09, 054/03, 054/07

'a. +niç 0218/02, 0223/11

'Azrā'īl Azrail.

'A. 057/08

Dımışk Şam

D. 072/08

D. +niç 072/12

Ĥüsrev Bir padişah (hakkında bilgi verilmemiş).

H. 097/11

Ka 'be Kabe

K. 010/02, 046/06, 046/11, 073/04,
0178/13, 0181/09

Maĥmūd-ı Ĝazni 0147/13

M. 088/02, 088/05, 088/09, 089/01,
089/04, 094/06, 094/09

Süleymān Süleyman Peygamber

Alanyazınına ve siyasetname türüne katkı niteliği taşıyan *Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl*, dizin bölümünden sonra yer alan *Kaynaklar ve Tıpkıbasım* bölümleriyle tamamlanmıştır.

Kaynakça

KALSIN, Şirvan, *Aristoteles'ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.